

Павло АРТИМИШИН

кандидат історичних наук

науковий співробітник відділу нової історії України

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7501-797X>

e-mail: p.artymyshyn@gmail.com

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: МІЖ «ІНКОРПОРАЦІЄЮ» ТА «ПРОМЕТЕЇЗМОМ»

Проаналізовано трансформацію ідей «інкорпорації» та «прометеїзму» в умовах міжвоєнної Польщі. Зауважено актуалізацію на порядку денному питання т. зв. східних кресів у контексті розбудови Великої Польщі, ставши однією із найскладніших внутрішніх проблем у Другій Речі Посполитій; щобільше, дискусія між прихильниками федеративного (на чолі з Юзефом Пілсудським) та інкорпоративного (очолював Роман Дмовський) концептів перенеслася із довоєнної епохи в контекст існування нової Польської держави. Виявлено, що в реалізації «федералістичної» програми чільне місце відводилося українському питанню: передбачалося, що внаслідок розпаду СРСР за допомогою Польщі постане самостійна Українська держава – Велика Україна, яка, з одного боку, не матиме жодних територіальних претензій на Західну Україну, а з другого – укладе унію з Польщею й увійде до польської федерації.

Зазначено, що, на думку прометеїстів, створення т. зв. Великої України у всьому відповідало би «польським державним інтересам як засіб зміцнення Польщі», водночас гасло «Польща для поляків» стало головним для національної політики табору «народової демократії» («ендеків»), яке потрапило до офіційного дискурсу польської влади та мало на меті перетворення державної території Другої Речі Посполитої на національну польську. З'ясовано, що досягнути ж необхідної мети планували методами економічної, політичної, ідеологічної і культурно-освітньої дискримінацій та колонізації «національних меншин», що опинилися у складі міжвоєнної Польщі, і така риторика була притаманна всім політсилам «ендецького» напрямку, які існували між двома світовими війнами: Союзу людово-народового (Народно-національному союзу), Обозу (Табору) великої Польщі, Обозу народо-радикального (Національно-радикальному табору), Національно-радикальним рухам («Фаланга» та АВС), Строніцтву народо-радикальному (Національній партії).

Ключові слова: Польська Республіка, «інкорпораціонізм», «прометеїзм», Роман Дмовський, Юзеф Пілсудський, українське питання.

Становлення і вдосконалення українсько-польської співпраці на сучасному історичному етапі спонукає дослідників до вивчення й минулого, часто непростого, досвіду співжиття двох сусідніх народів. Це надзвичайно важливо з огляду на те,

що лише вивчивши попередні помилки та прорахунки, можна не допустити їх у подальшому розвитку міждержавних відносин, тим більше на тлі російської агресії проти України, розпочатої навесні 2014 р. з анексії Криму й окупації частини Донбасу, що триває досі. А відтак загроза зі сторони Російської Федерації (РФ) зберігається як для Української держави зокрема, так і європейського континенту (Польщі також) загалом.

Тематика ставлення влади у Другій Речі Посполитій до українського питання вже так чи так була центром наукової уваги дослідників. Різні аспекти розглядали Владзімеж Бончковський (Włodzimierz Bączkowski)¹, Данута Ванек (Danuta Waniek)², Микола Генік³, Леонід Зашкільняк⁴, Максим Зелінський⁵, Володимир Комар⁶, Володимир Кондратюк й Олександр Зайцев⁷, Орест Красівський⁸, Яцек Майхровський (Jacek Majchrowski)⁹, Аркадіуш Меллер (Arkadiusz Meller)¹⁰, Теофіл Пйотркевіч (Teofil Piotrkiewicz)¹¹, Оксана Руда¹²,

¹ Бончковський В. Українська справа. *Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури»*. Київ, 2005. С. 119–149.

² Waniek D. Ruch narodowy w Polsce wczoraj i dziś: ideologia, organizacja, praktyka działania. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA, 2014. 104 s.

³ Генік М. А. Українське питання в діяльності польських політичних партій (1920–1926): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 1997. 17 с.

⁴ Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі (1920 – 1939 рр.). *Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939)*: матеріали Міжнародної наукової конференції (Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.) / упоряд. В. Футала. Дрогобич: Коло, 2005. С. 34–45.

⁵ Зелінський М. Політичні погляди Романа Дмовського. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Історія*. Миколаїв, 2012. Т. 207. Вип. 195. С. 95–100; Зелінський М. Польський національно-радикальний рух в 1920–1930 рр. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2016. № 3. С. 13–22; Зелінський М. Українське питання в політичній і публіцистичній діяльності Романа Дмовського (1888–1939 рр.). Херсон: Видавець ФОП Грінь Д. С., 2017. 275 с.

⁶ Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.

⁷ Кондратюк В., Зайцев О. Україна в 20–30-х рр. Суспільно-політичне життя ХХ ст. Львів, 1993. 153 с.

⁸ Красівський О. Польсько-українські конфлікти і компроміси літа 1930 – початку 1931 рр. *Науковий збірник Українського Вільного Університету*. Мюнхен; Львів, 1995. Т. 17. С. 50–56; Красівський О. Я. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. Київ: ІПіЕНД, 2008. 544 с; Красівський О., Мелінішин Т. Західна Україна в національній політиці Ю. Пілсудського. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*: зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 37. С. 166–175.

⁹ Majchrowski J. Obóz Narodowo-Radykalny – okres działalności legalnej. *Dzieje Najnowsze*. 1976. R. VIII, z. 3. S. 53–72.

¹⁰ Meller A. W poszukiwaniu idealnego ustroju dla Wielkiej Polski. Wątki monarchistyczne w myśli politycznej Obozu Narodowo-Radykalnego «ABC». *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*. 2012. Nr 33. S. 132–147.

¹¹ Piotrkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach pilsudczyzny 1926–1930. Warszawa, 1981. 165 s.

¹² Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 роках. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*: зб. наук. праць. Дрогобич, 2015. Вип. 36. С. 160–174.

Роман Скакун¹³, Міхал Сліва (Michał Śliwa)¹⁴, Яцек Срокош (Jacek Srokosz)¹⁵, Богдан Ступарик¹⁶, Ришард Тожецький (Ryszard Torzecki)¹⁷, Анджей Хойновський (Andrzej Chojnowski)¹⁸, Василь Футала¹⁹. Однак попри наявність певних історіографічних позицій й сьогодні актуальною та нагальною залишається проблема вивчення еволюції «інкорпоративного» та «прометеїстського» підходів щодо українського питання, особливо в радикальних колах «ендеції» у 1930-х роках.

Мета статті – проаналізувати «інкорпораційний» та «прометеїстичний» підходи в польській суспільно-політичній думці Другої Речі Посполитої щодо українського питання.

Проблема т. зв. східних кресів у контексті розбудови Великої Польщі не лише не була знята з порядку денного, а навпаки значно актуалізувалася, ставши однією із найскладніших у Другій Речі Посполитій. Щобільше, дискусія між прихильниками федеративного й інкорпоративного концептів перенеслася із довоєнної епохи в контекст існування нової Польської держави.

Від початку буття Другої Речі Посполитої і до травневого перевороту 1926 р. основні засади національної політики кілька разів змінювалися разом із урядами. До листопада 1922 р., коли відбулися вибори до Сейму і Сенату, проблеми національної політики поступалися проблемам ведення військових дій та вирішення їх економічних наслідків, і якщо й розглядалися, то лише в контексті міжнародного геополітичного виміру та проблеми формування повоєнних кордонів²⁰.

Водночас усі політичні й економічні зміни в Галичині спрямовувалися на зміцнення «польськості». Полонізація краю мала зрештою завершитися тим, що українське питання «або зовсім перестало б існувати, або ж не поставало у такій гострій формі»²¹.

Одразу після захоплення Галичини поляками внаслідок перемоги у війні над українцями в 1919 р. польські керівні кола, намагаючись контролювати всі вияви громадсько-політичного життя галичан, взялися за ліквідацію автономного

¹³ Скакун Р. «Пацифікація»: польські репресії 1930 року в Галичині. Львів: Вид-во УКУ, 2012. 172 с.

¹⁴ Śliwa M. Narodoworadykalny model państwa totalitarnego w Polsce. *Dzieje Najnowsze*. 1996. Nr 1. S. 39–46.

¹⁵ Srokosz J. Model państwa totalnego w myśli Bolesława Piaseckiego. *Wrocławskie Studia Erazmiańskie = Studia Erasmiiana Wratislaviensia, zeszytu Państwo – koncepcje i zadania, Uniwersytet Wrocławski*, 2008. S. 73–74. URL: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=24598> (дата звернення: 24.11.2020).

¹⁶ Ступарик Б. Польсько-українські відносини в освітній сфері у міжвоєнну добу. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р.). Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 173–176.

¹⁷ Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Kraków: Wyd-wo Literackie, 1989. 467 s.

¹⁸ Chojnowski A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wyd-wo Polskiej Akademii Nauk, 1979. 262 s.

¹⁹ Футала В. Українське питання у міжвоєнній Польщі: польський дискурс. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2013. Вип. 1, ч. 1. С. 174–184.

²⁰ Chojnowski A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich...* S. 29.

²¹ Красівський О. Я. *Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр.* Київ: ІПІЕНД, 2008. С. 310.

статусу краю і відповідних інституцій. Законом від 30 січня 1920 р. було створено тимчасовий відділ самоврядування у Львові до часу запровадження воєводського, який перебрав функції крайового сейму та відділу, котрі цей закон скасовував²².

Кроками, спрямованими на інтеграцію Галичини до складу Другої Речі Посполитої, стали: 1) перепис 1921 р., що мав «засвідчити перевагу польського елемента в Галичині» (ув'язнювали тих, хто закликав його бойкотувати, здебільша греко-католицьких священників, вчителів і молодь); 2) запровадження військової повинності для усього населення краю; 3) скасування 1 вересня 1921 р. інституту намісництва та запровадження уніфікованого поділу на воєводства; 4) офіційна заміна назви «Галичина» на «Східна Малопольща»; 5) звільнення з державних установ службовців-українців за відмову від присяги на вірність Польській державі; 6) вибори в листопаді 1922 р. до Сейму та Сенату, покликані продемонструвати перевагу поляків у краї (усвідомлюючи це, українські політики закликали населення бойкотувати вибори); 7) затвердження Радою міністрів від 23 листопада 1922 р. кредиту для «національної роботи на кресах» і матеріальне відшкодування потерпілим від українських збройних виступів під час виборчої кампанії 1922 р. Окрім цього, у Галичині, відповідно до розпорядження уряду від 18 грудня 1922 р., запровадили надзвичайні суди з фактичним переходом влади до рук командувача військом та урядових комісарів і, як наслідок, відбулися масові арешти українських громадсько-політичних діячів та греко-католицьких священників, а також осіб, запідозрених у сприянні Західноукраїнській Народній Республіці (ЗУНР) та Українській Галицькій армії (УГА), обшуки приміщень громадсько-культурних товариств, редакцій газет із подальшою забороною їхньої діяльності. Ці заходи спричинили масові протести серед українців, а відтак і пожвавлення антидержавної діяльності створеної 1921 р. Української військової організації (УВО), поширення революційних настроїв і партизанських рухів, зокрема на Волині, які підтримували комуністичні партії²³.

Тим часом у Польщі запанувала «сеймократія». Жодна з політичних партій не могла здобути більшості у парламенті, коаліції були нетривалими, а уряди змінювалися по кілька разів на рік. Прем'єр-міністрами в 1922–1926 рр. були: Антоній Поніковський (Antoni Ponikowski), Артур Сливинський (Artur Śliwiński), Юліан Новак (Julian Nowak), Владислав Сікорський (Władysław Sikorski), Вінцент Вітос (Wincenty Witos), Владислав Грабський (Władysław Grabski), Олександр Скржинський (Aleksander Skrzyński). Паралельно під час виборів першого президента Польщі у грудні 1922 р. Юзеф Пілсудський (Józef Piłsudski) добровільно відмовився від посади Начальника держави і не висунув своєї кандидатури на президентство. Наступного року, висловлюючи принципову незгоду з політикою урядів правої коаліції «Хено-П'ясту», він також відмовився від посад шефа Генерального штабу та голови Таємної військової ради, оселився в дачному містечку Сулеювек під Варшавою, де писав спогади та зустрічався з відданими йому особисто друзями-легіонерами²⁴.

²² Іваник М. Тимчасовий відділ самоврядування у Львові в структурі органів місцевого самоврядування Галичини (1920–1928 рр.). *Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939): матеріали Міжнародної наукової конференції (Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.)* / упоряд. В. Футала. Дрогобич: Коло, 2005. С. 75.

²³ Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої... С. 164.

²⁴ Мельник І. Переворот Пілсудського та львівських політехніків. Zbruc. 2016. 12 травня. URL: <https://zbruc.eu/node/51374> (дата звернення: 21.11.2020).

Такий стан справ був далеким від сприятливого для українського питання, особливо в умовах, коли навіть помірковані партії правоцентристського табору, до яких належали Польська народна партія «П'яст» і ліберально-консервативні угруповання (Християнсько-національна партія та ін.), були зацікавлені в партнерстві з Народно-національним союзом «ендеці», що обумовило її домінування у правоцентристському таборі, а відповідно – висунення інкорпораційної програми. У результаті утворений 16 серпня 1922 р. унаслідок консолідації правих партій Християнський союз національної єдності («Хена») пропагував гасло «Польща для поляків»²⁵.

Після ухвали Радою послів держав Антанти 14 березня 1923 р. рішення про належність Галичини до Другої Речі Посполитої окреслилися певні зміни в польській національній політиці. Першим кроком уряду в цьому контексті стало звернення польського прем'єр-міністра В. Сікорського від 26 березня 1923 р. до мешканців «східних кресів з відозвою», у якій мовилося, що український і білоруський народи одержать у Польській державі можливість для всебічного національного, економічного й культурного розвитку, гарантовану Конституцією 1921 р.; передбачалося усунення перешкод для національних меншин у справах віри, освіти, економічної реалізації в річищі аграрної реформи, а також наголошено, що співжиття в державі ґрунтуватиметься на засадах взаємної поваги. Водночас у документі нічого не сказано про обіцяне надання Галичині автономії²⁶.

Так, 7 квітня 1923 р. прем'єр підготував ще один документ – таємний реферат прем'єра щодо урядової політики на т. зв. східних кресах, поданий на обговорення Політичного комітету Ради міністрів Польщі, а згодом розісланий усім зацікавленим у цій справі воєводам. У ньому вперше означено офіційний постулат «державної асиміляції» «кресів» на Сході, близький до переконань польських соціалістів, консерваторів, а також табору Ю. Пілсудського²⁷.

Суть програми зводилася до того, щоби «привернути місцеве населення на користь держави» та домогтися «повного злиття кресів з державою». Це, на думку В. Сікорського, вимагало, з «одного боку конкретної, цілеспрямованої політики уряду щодо східних земель, а з іншого – послідовних зусиль щодо стабілізації стосунків у регіоні, які би базувалися на місцевих чинниках»²⁸.

Утім і цей документ не містив жодних згадок про надання автономії вказаним теренам та обмежився загальним переконанням, що ширші конституційні свободи уряд розглядатиме «у відповідний час». Натомість у національній політиці в Західній Україні В. Сікорський виступав за концепцію регіоналізації, надаючи важливого значення політичним, культурним і релігійним відмінностям між Галичиною та Волинню, що сформувалися внаслідок історичного розвитку й соціально-політичного становища обох регіонів. Щобільше, пропонував підтримувати взаємне недоброзичливе ставлення волинян і галичан один до одного, апелював до того, що зруйнована Першою світовою війною та подальшою польсько-радянською війною Волинь, на відміну від Галичини, відстоюватиме насамперед економічні, а не культурні чи національні вимоги та закликав матеріально підтримувати налаштовані до

²⁵ Генік М. А. Українське питання в діяльності польських політичних партій (1920–1926): автореф. ... С. 9.

²⁶ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. S. 21–25.

²⁷ Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої... С. 166.

²⁸ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. S. 25–26.

порозуміння з офіційною Варшавою групи на т. зв. східних кресах, всіляко відгороджувати їх від впливу націоналістичних опозиційних середовищ. Водночас щодо Холмщини пропонувалось проводити відмінну, ніж на інших заселених українцями теренах політику, щоб через місцеву релігійну ревідикацію незабаром сформувати тут польську національну свідомість. І хоч уже наприкінці травня 1923 р. В. Сікорський покинув прем'єрську посаду, означені в документі постулати були покладені в основу директив національної політики всіх подальших урядів Польщі, які майже без змін так чи так реалізовували впродовж міжвоєнного періоду²⁹.

Наступник В. Сікорського у кріслі очільника польського уряду В. Вітос у політиці керувався постулатами Лянцкоронського пакту, підписаного 17 травня 1923 р. представниками «ендеків» і Польського стронніцтва людowego (ПСЛ; Польська народна партія) «П'яст», який передбачав створення коаліційного уряду цих двох політичних сил для провадження політики на ідейних засадах «ендеції», нормалізацію відносин із Радянським Союзом, обмеження соціальних програм, проведення курсу на колонізацію меншин через обмеження їхніх прав у сфері освіти, економіки, права, діяльності відповідних профільних товариств «непольських» етнічних груп на тлі зміцнення польських позицій у державному житті й місцевому самоврядуванні на т. зв. східних кресах, і тамтешнього впливу Католицької Церкви. Ба більше, прописувалася навіть заборона використовувати в державних установах терміни «українець», «український», замінивши на «русин», «руський», «русинський»³⁰.

Показово, що саме в уряді В. Вітоса з 27 жовтня по 14 грудня 1923 р. міністром зовнішніх справ Польщі став ідеолог «інкорпораціонізму» Роман Дмовський (Roman Dmowski), який був переконаний, що створення СРСР – позитивне явище, яке означало, що ситуація в Росії стабілізувалася, а відтак Польща одержала «сильного», але «передбачуваного» сусіда, котрий їй не загрожував, оскільки вже задовільнив свої загарбницькі «апетити» за рахунок земель Наддніпрянської України³¹. Відзначу, що це була чи не остання його посада в керівних органах Польської держави – після відставки покинув велику політику, залишаючись «сірим кардиналом» у середовищі «ендеції» та продовжуючи займатися теоретичною розробкою програмних засад польського націоналізму й політичною публіцистикою³².

Не вдалося стабілізувати ситуацію на «східних кресах» й уряду В. Вітоса – намагання нав'язати місцевому населенню шовіністичні ідеї ще більше загострили національні протиріччя, які і так ускладнювала економічна криза у країні³³.

Відтак уже 19 грудня 1923 р. уряд Польщі очолив новий керівник – В. Грабський. Опираючись на позиції гарантування безпеки східних земель Польщі, цей уряд був готовий до часткових поступок на користь «непольських» слов'янських меншин. Щоправда, такими, наприклад, вважав запровадження утраквістичних шкіл, що, мовляв, свідчило про забезпечення часткових мовних прав меншин, хоч при цьому гарантував перевагу польської мови як державної, чи налагодження співпраці з «угодовським» табором в українському політикумі. При цьому про

²⁹ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. S. 25–26.

³⁰ Ступарик Б. Польсько-українські відносини в освітній сфері... С. 174.

³¹ Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). С. 137–138.

³² Зелінський М. Українське питання в політичній і публіцистичній діяльності Романа Дмовського... С. 54.

³³ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. S. 87–88.

заснування на західноукраїнських теренах українського вищого навчального закладу навіть не йшлося, та й цей край у Варшаві надалі не розглядали як окрему територію в межах Польщі. Важко визнати готовністю до діалогу з населенням «кресових» територій й організацію Корпусу охорони прикордоння, активніше залучення польських військових до здійснення адміністрації на місцях, продовження розпочатої на початку 1920-х років політики осадництва. Водночас риторика про побудову мононаціональної Польської держави, якої послідовно дотримувалися попередники, справді зникла з публічного дискурсу³⁴.

Загалом, ні В. Грабському, ані його наступникові А. Сकिनському, ані В. Вітосу, який 10 травня 1926 р. утретє очолив польський уряд, не вдалося стабілізувати ані загалом ситуації в Польщі (а тим паче збудувати мононаціональну державу), ані задовольнити економічні, культурні та політичні вимоги національних меншин, зокрема й українців³⁵.

Значні концептуальні розходження, погіршення економічної ситуації, загострення міжнаціональних відносин і неможливість вирішення цих проблем в межах парламентаризму та нездатність жодного з політичних таборів легальними методами зреалізувати владу і свою концепцію політики створили умови для військового перевороту, що відбувся 12–14 травня 1926 р., і становлення режиму «санації» (оздоровлення). Нова система влади, незважаючи на формально парламентський лад держави, мала риси авторитаризму. Ю. Пілсудський очолив військове міністерство і став Генеральним інспектором збройних сил (ГІСЗ). Зосередивши у своїх руках головні посади в армії, він одержав можливість вирішального впливу на зовнішню та внутрішню політику країни, керівництво якою було довірено його найближчим соратникам³⁶.

Новий етап політичної історії ознаменував і нові підходи офіційної Варшави щодо «українського питання». Варто відзначити, що під час перевороту 1926 р. національні меншини Другої Речі Посполитої, серед них й українська, зайняли вичікувальну позицію. Українці, наприклад, сподівалися на надання територіальної автономії Галичині та Волині. Проте досягнути цього не вдалося. Так, 18 серпня 1926 р. відбулося спеціальне засідання Ради міністрів, яка заслухала директиви у справі ставлення уряду до національних меншин, що їх підготував міністр внутрішніх справ Казімеж Млодзяновський (Kazimierz Młodzanowski). Згідно з цим документом, запропоновано певні культурні та господарські пом'якшення на користь «непольських» народів. Загалом політика національної асиміляції остаточно замінялася політикою «державної асиміляції» нацменшин, щоправда, заразом передбачалося, що державна асиміляція мала би стати підґрунтями для подальшої культурної, а за нею й національної. Фактично, такий підхід означав відмову від виконання закону про воєводське самоуправління 26 вересня 1922 р. і виконання рішення Ради послів від 14 березня 1923 р. та мальовав перспективу лише національно-культурної автономії з подальшою інтеграцією українських земель у Польську державу³⁷.

³⁴ Chojnowski A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich...* S. 33–44.

³⁵ Руда О. *Державна політика Другої Речі Посполитої...* С. 170–171; Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929.* S. 107–110.

³⁶ Генник М. *Українське питання в польській політиці періоду парламентаризму. Українознавчі студії.* Івано-Франківськ. 1999. № 1. С. 132–133.

³⁷ Красівський О., Мелінішин Т. *Західна Україна в національній політиці Ю. Пілсудського.* С. 167–168.

Загалом Ю. Пілсудський у політиці щодо українців т. зв. східних кресів виходив із переконань, що загалом громадяни української національності кардинально не впливали на ситуацію у Другій Речі Посполитій, а отже, мовляв, не було особливої потреби дослухатися до їхніх політичних вимог, натомість потрібно забезпечити їм гарантії для реалізації національно-культурних потреб у Польщі. Водночас польський лідер уважав важливим довести в публічній площині, що помилковими були переконання, згідно з якими інтереси місцевого населення на східних землях – це національне питання, наголошуючи, що ніби вони мали саме господарський, суспільний, культурний, а не етнічний вимір. Також у директивах польського уряду висловлено сподівання, що незабаром самі українці усвідомлять необхідність їх асиміляції польським чинником, без чого не могла б існувати Польська держава, а отже, не було би стабільності, зокрема й економічної. Також відзначено, що екстремізм навпаки дестабілізує ситуацію, породивши серед громадян ненависть до держави та відцентрові сепаратистські тенденції³⁸. Тобто йшлося про виховання лояльних громадян Другої Речі Посполитої політичними, соціально-економічними та культурно-освітніми методами³⁹.

Така «ідилія» на папері насправді всіляко порушувалася обмеженням зі сторони держави національних прав українців як народу, а також зростанням націоналістичних настроїв серед українського населення та його радикалізацією, що навіть призвело до проведення офіційною Варшавою восени 1930 р. пацифікаційної акції⁴⁰, а згодом до підписання угоди між проурядовими силами в Сеймі й Українською парламентарною репрезентацією (УПР)⁴¹.

Спробою покращити польсько-українське співжиття в Галичині став «Меморіал Національного Відділу Міністерства Внутрішніх Справ у справі національної політики в південно-східних воєводствах», представлений у березні 1931 р., де запропоновано: надати рівних прав національним меншинам; сприяти розвитку української державної освіти й ліквідувати приватні школи; запровадити в Галичині єдине самоврядування, незалежне від партійно-політичних впливів, що унеможливило би боротьбу між національними меншинами та державою⁴².

У подібному річизі укладено й «Волинську програму» Генріха Юзевського (Henryk Józewski) – воєводи, який намагався в межах відповідного воєводства провести, за погодженням із Юзефом Пілсудським, своєрідний політичний експеримент. Волинь для Г. Юзевського була невід'ємною частиною Польщі, але водночас саме цей край мав би стати тим місцем, де була би плідною співпраця між українцями й поляками в контексті реалізації ідеї відродження незалежної України на Наддніпрянщині. Для цього запропоновано виділяти державні кошти для розвитку регіону та покращення матеріального добробуту його населення, що з часом, мовляв, дало би необхідний результат – становлення патріотичного українця, який при цьому вірно служив би Польській державі, а відтак – став би таким

³⁸ Los J. Uwagi programowe. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. 1935. 3 marca. Nr 9 (96). S. 93–95.

³⁹ Красівський О., Мелінішин Т. Західна Україна в національній політиці Ю. Пілсудського. С. 169.

⁴⁰ Скаун Р. «Пацифікація»: польські репресії 1930 року в Галичині. 172 с.

⁴¹ Красівський О. Польсько-українські конфлікти... С. 50–56.

⁴² Красівський О., Мелінішин Т. Західна Україна в національній політиці Ю. Пілсудського. С. 169.

собі «містком» між уже незалежною Польщею та самостійною у майбутньому Україною зі столицею у Києві, відродження якої в таборі пілсудчиків сприймали як польську історичну місію та зобов'язання перед українським народом, започаткованим союзом Юзефа Пілсудського зі Симоном Петлюрою в 1920 р.⁴³ Утім, попри амбітність ідеї здебільша вона залишилася лише декларацією. Загалом у польських керівних колах не було вироблено цілісної концепції щодо реалізації цієї політики, а в контексті Галичини навіть у таборі Ю. Пілсудського цілком заперечували федералістичні погляди.

Натомість щодо Наддніпрянщини позиція цього середовища була протилежною. Повернувшись до влади, Ю. Пілсудський мав намір реалізувати концепцію прометеїзму. Загалом зовнішню політику Другої Речі Посполитої прометеїсти розглядали крізь призму майбутнього конфлікту цивілізованого Заходу, до якого вони зараховували, звичайно, й Польщу з комуністичною Росією. Результатом такого зіткнення, як передбачалося, буде розпад багатонаціональної більшовицької імперії. Звільненим, але, на думку пілсудчиків, політично й національно недостатньо зрілим народам потрібна буде допомога у формуванні власної державності. Цю «цивілізаційну» місію брала на себе Польща. Планувалося, що потенційні держави утворять єдину федерацію, провідні позиції в якій займатиме Друга Річ Посполита.

За таких обставин українське питання, зокрема відновлення польсько-українського військового союзу, основи якого закладені у Варшавській угоді 1920 р., набувало значення й актуальності в умовах перманентного протистояння радянської Росії та Західної Європи, стало чи не найголовнішим при реалізації концепту прометеїзму. Сподіваючись на неминучий розпад СРСР, європейські політики передбачали утворення незалежних національних держав. Зважаючи на значний економічний потенціал України, зростала роль її еміграції, яка могла б за певних обставин очолити керівництво новоутвореної держави.

За кордоном українську державну незалежницьку ідеологію репрезентували три концепції: монархічна (група колишнього гетьмана Павла Скоропадського), республіканська (УНР – петлюрівці) й вождівського націоналізму (ОУН (Організація українських націоналістів)). Спроби прометеївського керівництва залучити на свій бік «гетьманців» і «націоналістів» не були успішними, оскільки ці осередки не визнавали польської присутності на західноукраїнських землях. Так, прибічники П. Скоропадського традиційно співпрацювали із владою Німеччини, яка тоді, на відміну від поляків, не розділяла окремо питання Наддніпрянської України від української проблеми в Галичині. ОУН Євгена Коновальця в боротьбі за самостійну соборну Українську державу демонструвала непримиренну позицію щодо Польщі й вела з нею безкомпромісну боротьбу. В орбіті польського прометеїзму опинилася лише уенерівська еміграція. Зважаючи на факт військово-політичної співпраці з Польщею, керівництво УНР свідомо уникало питання Східної Галичини, погоджуючись на встановлені Ризьким договором кордони. Опинившись на території Польської Республіки без засобів для існування, петлюрівці були змушені вести лояльну політику щодо влади⁴⁴.

У 1927 р. розпорядженням начальника Східного відділу Міністерства закордонних справ (МЗС) Тадеуша Голувка (Tadeusz Hołowko) більшість закордонних

⁴³ Piotrkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach pilsudczyzny 1926–1930. 165 s.

⁴⁴ Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). С. 191–192.

польських організацій відновили стосунки із представниками Державного центру УНР в екзилі як легітимним державним органом українського народу. Цього ж року відновлено діяльність Генштабу УНР на території Польщі як союзної Війську польському організаційної одиниці. Його робота, як і діяльність відповідних органів інших «прометеївських народів», була спрямована на розгортання сепаратистських рухів у радянських республіках СРСР. В українському випадку це означало: агентурне проникнення до урядових і партійних структур із метою вивчення політичного курсу підрадянської України та методів його реалізації; здобуття інформації про боєздатність, технічне забезпечення й розвиток окремих родів військ Червоної армії (ЧА), а також тактику дій великих військових з'єднань; пропагандивні заходи на території України; створення умов для переправлення агентів на територію СРСР.

Окрім українців, налагоджено співпрацю із грузинською, азербайджанською еміграціями, горцями Кавказу, кримськими й поволзькими татарами, вихідцями з Туркестану, козаками і, дещо пізніше, з представниками карельської та інгерманландської діаспори у Фінляндії⁴⁵.

Однак посилення впливів Радянського Союзу у світовій політиці починаючи із 1920-х, а особливо у 1930-х роках, змусило керівництво прометеївського руху зупинити реалізацію своїх планів, тим паче, коли табір прихильників польсько-українського союзу зазнав непоправних утрат, зокрема після смерті С. Петлюри, Т. Голувка, Л. Василевського і, зрештою, Ю. Пілсудського, без морального авторитету й підтримки якого політика прометеїзму остаточно втратила шанси на реалізацію⁴⁶. Тим не менше, спадщина цього табору стала ідейною передумовою для формування концепту Балто-Чорноморського союзу або ж у розширеному варіанті Міжмор'я – партнерського блоку держав від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів вже в контексті розпаду Східного блоку в 1990-х роках і розбудови міжнародних відносин у регіоні в нових пострадянських (чи постсоціалістичних) умовах.

Тим часом після смерті Ю. Пілсудського 1935 р. у таборі «санації» виявилися протиріччя, що втілилися у відході урядових кіл від політики державної асиміляції та прийнятті концепції «ендеції». І хоч прихильники ліберальних методів на чолі з прем'єр-міністром Валерієм Славеком (Walery Ślawek) започаткували у травні–червні 1935 р. політику «нормалізації» польсько-українських відносин, яка, втім, обмежилася теренами Галичини, було започатковано політику «зміцнення польськості» в державі, яка виходила з необхідності перетворення непольського населення на лояльних громадян держави методами національної асиміляції – те, що впродовж минулих десятиліть відстоював Роман Дмовський⁴⁷.

Сам багатолітній ідеолог польської національної демократії в середині 1920-х років зробив спробу повернутися до політичного життя. Так, 18 жовтня 1925 р. він виступив із промовою під час національної конференції Народно-національного союзу, у якій розкритикував нестабільність польської політичної системи, закріпленої в Конституції 1921 р., що, на його думку, призвело загалом до глибокої кризи у всіх сферах життя Польщі зразка першої половини 1920-х років. За таких

⁴⁵ Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). С. 190–199.

⁴⁶ Бончковський В. Українська справа. *Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури»*. Київ, 2005. С. 119–149.

⁴⁷ Кондратюк В., Зайцев О. Україна в 20–30-х рр. ... 153 с.

обставин, на думку Р. Дмовського, важливим було збереження польської «Вітчизни» як цілісності, а для того, щоб поляки (про інші народи, що населяли Другу Річ Посполиту, «ендек» не згадував) були «господарями своєї землі, щоби земля була для них, потрібно дотримуватися давніх засад: праця та ощадність, підтримка власної промисловості та боротьба проти чужоземної торгівлі»⁴⁸.

Після травневого перевороту Ю. Пілсудського в 1926 р. з ініціативи Р. Дмовського створено нове політичне націоналістичне угруповання під назвою *Obóz Wielkiej Polski* (Табір великої Польщі). Декілька наступних років Р. Дмовський присвятив пропаганді ідей та завдань цього об'єднання. Головною метою організації проголосили консолідацію усіх польських націоналістичних сил, адже досі «ендеція» ніколи не була єдиною політичною організацією. Основою політичної та ідеологічної платформи табору стало гасло «Польща для поляків», а концепція еліти, яку розробили її лідери, насамперед Р. Дмовський, трактувала національні меншини Другої Речі Посполитої як неповноправних громадян Польської держави⁴⁹.

Програмним документом Табору великої Польщі стала праця Р. Дмовського «Костел, народ, держава» («Kościół, naród i państwo»), що вийшла 1929 р. і мала значний вплив на формування думок тогочасного молодого покоління поляків. У цьому творі автор обґрунтував фундаментальні принципи побудови Польської держави на засадах католицизму й намагався поєднати політичне бачення розвитку Польщі, польську ідентичність із католицизмом як складовою національного менталітету. Ідеолог «ендеції» був переконаний: «Католицизм не є додатком до польськості, її забарвленням у певний спосіб, але полягає в її сутності, в значній мірі становить її сутність. Насильне відділення у нас католицизму від польськості, відірваність народу від релігії і церкви, є нищенням самої сутності народу»⁵⁰. Так, його ідеалом стала Польща як велика католицька держава польського народу, хоча сам лідер ендеків релігійною людиною ніколи не був.

Табору великої Польщі не судилося виправдати сподівань Р. Дмовського. Від початку існування цього об'єднання його руйнували внутрішні конфлікти, що виникали між молодим і старшим поколінням. Молоді члени перейшли на радикальні методи боротьби за владу та прямо наголошували, що кращим виходом із політичної кризи буде польський різновид фашизму. Як наслідок 14 квітня 1934 р. організовано Національно-радикальний табір (*Oboz Narodowo-Radykalny*), який очолив Ян Мосдорф (*Jan Mosdorf*).

У декларації від 14 квітня 1934 р. зазначено, що нове утворення ставить за завдання «під національно-радикальними стягами об'єднати ціле молоде покоління поляків заради втілення ідеї Великої Польщі». У межі останньої мали би входити всі землі, щільно населені поляками, та області, що залишалися під впливом польської цивілізації. При цьому новий суспільний устрій повинен був суттєво відрізнятись як від східного сусіда – держави комуністичної (СРСР), так і від західного – держави расистської (вже на той час нацистської Німеччини). Саму державу трактовано як «озброєну організацію нації, в якій солдатський дух проникає всередину нації,

⁴⁸ *Nasz program: przemówienia R. Dmowskiego, prof. R. Rybarskiego, pos. St. Kozickiego na Konferencji Krajowej Związku Lud.-Nar. w Warszawie dn. 18.X.1925 r.* Warszawa: nakł. Zw. Ludowo-Narodowego, 1925. 31 s.

⁴⁹ Зелінський В. Політичні погляди Романа Дмовського... С. 99.

⁵⁰ *Dmowski R. Kościół, naród, państwo. Litteratursallskaper Ligatur.* 2007. S. 19.

а національний дух в армію». Щодо військової служби, то її визнано почесним обов'язком кожного поляка і найважливішим етапом національного виховання.

Цікаво, що за українським і білоруським етнічним населенням визнано певні громадянські права, але євреям у цьому категорично відмовлено. Щобільше, тогочасний економічний устрій Польщі визначено як соціально несправедливий, створений євреями для «експлуатації польських трудящих мас». У контексті цього заплановано створити зовсім іншу національну модель економіки, яка б опиралась передусім на «нову людину», виховану на християнських принципах й обов'язку щодо нації. При цьому в організації не виступали проти приватної власності, однак єдиним власником усіх природних ресурсів оголошували польську націю. Також передбачено провести націоналізацію та експропріацію міжнародного капіталу. Зрештою, у документі також відзначали, що Національно-радикальний табір підтримуватиме політичну й економічну основу католицької моралі, а також буде «рішуче боротися з усіма, хто виступає проти єдності польської нації, і перш за все з міжнародними комуністичними, масонськими і капіталістичними організаціями»⁵¹.

Втім утворення проіснувало недовго, оскільки активно вдавалося до політичного насильства (охопно з антисемітськими погромами та нападами на демонстрації лівих сил), його заборонили вже 10 липня 1934 р. і надалі воно перебувало на нелегальному становищі⁵². У 1935 р., коли деяких лідерів уже інтерновано в таборі у Березі Картузькій, розкололося на Національно-радикальний рух «Фаланга» (Ruch Narodowo-Radykalny «Falanga», очільник Болеслав П'ясецький (Bolesław Piasecki), кількість членів – близько 2 000 осіб) і Національно-радикальний табір «ABC» (Oboz Narodowo-Radykalny «ABC»), лідер Генріх Росман (Henryk Rossman), кількість членів – до 500 осіб)⁵³. Свої назви організації одержали від істориків і вони умовні. «ABC» та «Falanga» – назви періодичних видань, навколо яких концентрувалося інтелектуальне життя обох радикальних течій. Та й політичні програми обидвох організацій, що вороже ставилися до політичних партій, які, на їхню думку, не сприяли внутрішній єдності нації, були дуже подібними та відрізнялися хіба підходами щодо шляхів вирішення єврейського питання⁵⁴.

Утім саме «Фаланга» все ж відзначилася як найбільш потужне й ультрарадикальне явище в суспільно-політичному дискурсі Польщі другої половини 1930-х років. У діяльності організація використовувала зовнішні форми фашистської атрибутики (культ лідера, римське вітання, партійну символіку). Ідеологія «Фаланги» ґрунтувалася на засадах католицького націоналізму. Гаслом руху проголошено «націоналізм, пов'язаний з католицизмом в єдину ідеологію тоталітарного імперіалізму, для чого підпорядковується все: суспільні, політичні, господарчі,

⁵¹ Cele rewolucji narodowo-radykalnej. Б. м.: ONR, 1935. S. 1–16.

⁵² Majchrowski J. Obóz Narodowo-Radykalny – okres działalności legalnej. *Dzieje Najnowsze*. 1976. R. VIII, z. 3. S. 69–72.

⁵³ Dobrowski R. Obóz Narodowo-Radykalny. Rozdział IV: Działalność Ruchu Narodowo Radykalnego. URL: http://web.archive.org/web/20050503185425/http://www.nop.org.pl/?artykul_id=99 (дата звернення: 20.11.2020); Meller A. W poszukiwaniu idealnego ustroju dla Wielkiej Polski. Wątki monarchistyczne w myśli politycznej Obozu Narodowo-Radykalnego «ABC». *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*. 2012. Nr 33. S. 132–147.

⁵⁴ Зелінський М. Польський національно-радикальний рух в 1920–1930 рр. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2016. № 3. С. 17.

культурні програми тощо». Запропоновано навіть змінити назву держави з «Речі Посполитої» на «Католицьку державу польського народу». Передбачалося, що нова держава одержить єдину ідеологію (щось на зразок синтезу націоналізму і католицизму) на чолі з ерархічно побудованою «монопартією» – Національно-радикальним табором, яка мала формуватися винятково з етнічних поляків, вихованих у дусі польського націоналізму⁵⁵. Політична концепція Б. П'ясецького визначала, що головною метою польського народу буде підтримка і розповсюдження ідей католицького націоналізму. Кінцева мета – побудова сильної католицької держави, яка візьме на себе роль твердині християнства і буде спроможна протистояти матеріалістичним ідеям комунізму, нацизму та лібералізму, тобто тим, які відмовилися від Бога⁵⁶. Засадами внутрішньої політики католицької держави польського народу повинні стати принципи християнського націоналізму й диктатура національних еліт. Заборонялись страйки та класова боротьба. Схвалювалася ідея вождізму й історичної місії Польщі у світі, а також політика антисемітизму⁵⁷.

Так, незважаючи на відносну нечисленність, національно-радикальний табір відіграв певну роль у політичному житті країни – цей екстремістський рух брали до уваги як націонал-демократи, так і лівацькі партії. Наприклад, ідею розбудови «католицької держави польської нації» сповідувала і Національна партія (Stronnictwo Narodowe), що з'явилася 1928 р. як наслідок переформатування Народного національного союзу зі збереженням та радикалізацією його правої й націоналістичної програм. Її лідерами послідовно були Йоаким Бартошевич (Joachim Bartoszewicz), Казімеж Ковальський (Kazimierz Kowalski), Тадеуш Белецький (Tadeusz Bielecki). З-поміж іншого, вона підтримувала ерархічну організацію суспільства, трансформацію політичної системи, за якої підвищувалася роль національної еліти в державі, обмеження громадянських свобод і прав євреїв (охопно з доступом до університетів). Інші національні меншини Польщі, зокрема українців, планували національно асимілювати. Втім на початку 1930-х років у політичній силі визріли суперечки, головні між «старими» (зокрема Станіслав Стронський (Stanisław Stroński), Мар'ян Сейда (Marian Seyda) та Роман Рибарський (Roman Rybarski)), які закликали зберегти парламентську систему з обмеженим обсягом демократії, і «молодими» (серед яких Тадеуш Белецький, Єнджей Гертих (Jędrzej Giertych), Стефан Саха (Stefan Sacha)), котрих підтримував Роман Дмовський, які висловлювали думки щодо ліберально-демократичної кризи та закликали поєднувати принципи католицизму й націоналізму, чим більше тяжіли до середовищ національно-радикального табору, з яким активно співпрацювали аж до Другої світової війни⁵⁸.

Водночас його поява продемонструвала, що в польській правіці з'явилася нова генерація лідерів (навіть якщо й одіозних), і хоч Р. Дмовський аж до часу

⁵⁵ Śliwa M. Narodoworadykalny model państwa totalitarnego w Polsce. *Dzieje Najnowsze*. 1996. Nr 1. S. 40.

⁵⁶ Srokosz J. Model państwa totalnego w myśli Bolesława Piaseckiego. *Wrocławskie Studia Erasmiańskie = Studia Erasmiana Wratislaviensia, zeszytu Państwo – koncepcje i zadania*, Uniwersytet Wrocławski, 2008. S. 73–74. URL: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=24598> (дата звернення: 24.11.2020).

⁵⁷ Waniek D. *Ruch narodowy w Polsce wczoraj i dziś...* S. 50–51.

⁵⁸ Stronnictwo Narodowe. *Encyklopedia PWN*. URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3980445> (дата звернення: 14.11.2020).

смерті 2 січня 1939 р. залишався навіть для молодих радикально налаштованих поляків символом «ендеції», його епоха вже минула. Саму ж Польщу, вже без Р. Дмовського і Ю. Пілсудського (помер ще 1935 р.), попереду чекали непрості часи – Друга світова війна, а згодом – соціалістичне повстання.

Отже, у міжвоєнний період на перший план вийшла проблема ставлення до українців, білорусів і литовців, що опинилися у складі Польщі внаслідок чи то виконання повоєнних мирних угод (після Першої світової війни), чи окупації/анексії земель (як-от Східної Галичини).

«Федералістична» концепція поплічників Ю. Пілсудського, зазнавши певного оновлення і модернізації, у 1920–1930-х роках стала відомою як доктрина «польського прометеїзму». Зовнішню політику Другої Речі Посполитої прометеїсти розглядали крізь призму майбутнього конфлікту цивілізованого Заходу, до якого зараховували, звичайно, й Польщу з комуністичною Росією. Результатом такого зіткнення, як передбачалося, мав би стати розпад багатонаціональної більшовицької імперії. Водночас звільнені, але, на думку «пілсудчиків», політично й національно недостатньо зрілі народи колишнього СРСР потребували би допомоги у формуванні власної державності, і таку «цивілізаційну» місію після краху радянської імперії мала би виконати Польща. Планувалося, що потенційні держави утворять єдину федерацію, провідні позиції в якій займатиме Друга Річ Посполита.

У реалізації «федералістичної» програми чільне місце відводилося українському питанню. Передбачалося, що внаслідок розпаду СРСР за допомогою Польщі постане самостійна Українська держава – Велика Україна, яка, з одного боку, не матиме жодних територіальних претензій щодо Західної України, а з другого – укладе унію з Польщею та ввійде до польської федерації. На думку прометеїстів, створення т. зв. «Великої України» у всьому відповідало би «польським державним інтересам як засіб зміцнення Польщі».

Однак програма прометеїстів мала й певні відмінності порівняно з поглядами попередників. Вони стосувалися переважно ролі Західної України в реалізації східної програми Пілсудського за нових історичних умов із врахуванням набутого досвіду. Прометеїсти критикували Варшавський договір 1920 р. за ігнорування інтересів галицьких українців, що призвело, начебто, до провалу «київського походу» взагалі. На новому етапі, на думку «пілсудчиків», галицькі українці могли стати не лише каталізатором руху за утворення Великої України на руїнах більшовицької імперії, а й перетворитися на авангард і потужну силу нового походу на Схід.

Після державного перевороту (травень 1926 р.), що його здійснив Ю. Пілсудський, політика уряду з національного питання була скорегована на користь лояльнішого ставлення до національних меншин Польщі. Зрештою, й сама зміна влади і встановлення т. зв. режиму «санації» були значною мірою детерміновані невдачею в реалізації «ендецької» програми «національної асиміляції», активізацією національно-визвольної боротьби. Однак травневий переворот змодифікував практику внутрішньої політики тільки в обмеженому розмірі й лише на кілька років, тим паче, що практика діяльності державної адміністрації на т. зв. східних кресах від початку і аж до Другої світової війни залишалася близькою до програми «ендеції».

«Польща для поляків» – так можна коротко визначити національну політику табору «народової демократії», яка потрапила до офіційного дискурсу польської влади та

мала на меті перетворення державної території Другої Речі Посполитої в національну польську. Досягнути ж необхідної мети планували методами економічної, політичної, ідеологічної і культурно-освітньої дискримінації та колонізації «національних меншин», що опинилися у складі Другої Речі Посполитої. Така риторика була притаманна всім політсилам «ендецького» напрямку, які існували між світовими війнами: Союзу людово-народового (Народно-національного союзу), Обозу (Табору) великої Польщі, Обозу народowo-радикального (Національно-радикального табору), Національно-радикальних рухів («Фаланга» й АВС), Стронніцтва народового (Національної партії).

REFERENCES

- Bonchkovskyj, V. (2005). *Ukrainska sprava*. In Yu. Prokhasko (Ed.), *Prostir svobody. Ukraina na shpaltakh paryzkoj «Kultury»* (pp. 119–149). Kyiv [in Ukrainian].
- Cele rewolucji narodowo-radykalnej* (1935). S.I.: ONR [in Polish].
- Chojnowski, A. (1979). *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Wrocław; Warsaw; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk [in Polish].
- Dmowski, R. (2007). *Kościół, naród, państwo*. Skultuna: Litteratursällskapet Ligatur [in Polish].
- Dobrowski, R. (2005). *Obóz Narodowo-Radykalny. Rozdział IV: Działalność Ruchu Narodowo Radykalnego*. Retrieved from http://web.archive.org/web/20050503185425/http://www.nop.org.pl/?artykul_id=99 [in Polish].
- Futala, V. (2013). *Ukrainske pytan'nia u mizhvoiennii Polshchi: polskyi dyskurs. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii, 1(1), 174–184* [in Ukrainian].
- Henyk, M. (1997). *Ukrainske pytan'nia v diialnosti polskykh politychnykh partii (1920–1926)* [The Ukrainian Question in the Activities of Polish Political Parties (1920–1926)]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*): Chernivtsi [in Ukrainian].
- Henyk, M. (1999). *Ukrainske pytan'nia v polskii politytsi periodu parlamentaryzmu. Ukrainoznavchi studii, 1, 132–133* [in Ukrainian].
- Ivanyk, M. (2005). *Tymchasovi viddil samovriaduvannia u Lvovi v strukturi orhaniv mistsevoho samovriaduvannia Halychyny (1920–1928 rr.)*. Proceedings of the International Scientific Conference: *Poliaky, ukraintsi, bilorusy, lytovtsi u mizhvoiennii Polshchi (1920 – 1939)*. Drohobych, 8–9 zhovtnia 2004. (pp. 74–77). Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
- Komar, V. (2011). *Kontseptsiiia prometeizmu v politytsi Polshchi (1921–1939 rr.)*. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].
- Kondratiuk, V., & Zaitsev, O. (1993). *Ukraina v 20–30-kh rr. Suspilno-politychne zhyttia XX st.* Lviv [in Ukrainian].
- Krasivskyi, O. (1995). *Polsko-ukrainski konflikty i kompromisy lita 1930 – pochatku 1931 rr. Naukovi zbirnyky Ukrain'skoho Vilnoho Universytetu, 17, 50–56* [in Ukrainian].
- Krasivskyi, O. (2008). *Ukrainsko-polski vziaimyny v 1917–1923 rr.* Kyiv: IPiEND [in Ukrainian].
- Krasivskyi, O., & Melinyshyn, T. (2008). *Zakhidna Ukraina v natsionalnii politytsi Yu. Pilsudskoho. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen, 37, 166–175* [in Ukrainian].

Los, J. (1935, Marzec 3). Uwagi programowe. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*, 9 (96), 93–95 [in Polish].

Majchrowski, J. (1976). Obóz Narodowo-Radykalny – okres działalności legalnej. *Dzieje Najnowsze*, VIII, 3, 53–72 [in Polish].

Meller, A. (2012). W poszukiwaniu idealnego ustroju dla Wielkiej Polski. Wątki monarchistyczne w myśli politycznej Obozu Narodowo-Radykalnego «ABC». *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*, 33, 132–147 [in Polish].

Melnyk, I. (2016, Traven 2). Perevorot Pilsudskoho ta lvivskykh politekhniv. *Zbruč*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/51374> [in Ukrainian].

Nasz program: przemówienia R. Dmowskiego, prof. R. Rybarskiego, pos. St. Kozickiego na Konferencji Krajowej Związku Lud.-Nar. w Warszawie dn. 18.X.1925 r. (1925). Warsaw: nakł. Zw. Ludowo-Narodowego [in Polish].

Piotrkiewicz, T. (1981). *Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach pilsudczyzny 1926–1930*. Warsaw [in Polish].

Ruda, O. (2015). Derzhavna polityka Druhoi Rechi Pospolytoi v natsionalnii sferi u 1918–1926 rokakh. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii: Istorii*, 36, 160–174 [in Ukrainian].

Skakun, R. (2012). «Patsyfikatsiia»: polski represii 1930 roku v Halychyni. Lviv: Vyd-vo UKU [in Ukrainian].

Śliwa, M. (1996). Narodoworadykalny model państwa totalitarnego w Polsce. *Dzieje Najnowsze*, 1, 39–46 [in Polish].

Srokosz, J. (2008). Model państwa totalnego w myśli Bolesława Piaseckiego. *Wrocławskie Studia Erazmiańskie = Studia Erasmiana Wratislaviensia, zeszytu Państwo – koncepcje i zadania, Uniwersytet Wrocławski*, 73–74. Retrieved from <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=24598> [in Polish].

Stronictwo Narodowe. *Encyklopedia PWN*. Retrieved from <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3980445> [in Polish].

Stuparyk, B. (1997). Polsko-ukraiński widnosyny v osvittnii sferi u mizhvoiennu dobu. Proceedings of the International Scientific-Practical Conference: *Ukraińsko-polski vidnosyny v Halychyni u XX st.*, Ivano-Frankivsk, 21–22 lystopada 1996 (pp. 173–176). Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].

Torzecki, R. (1989). *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Kraków: Wydawnictwo Literackie [in Polish].

Waniek, D. (2014). *Ruch narodowy w Polsce wczoraj i dziś: ideologia, organizacja, praktyka działania*. Warsaw: Dom Wydawniczy ELIPSA [in Polish].

Zashkilniak, L. (2005). Sproby ukraińsko-polskoho porozuminnia v mizhvoiennii Polshchi (1920–1939 rr.). Proceedings of the International Scientific Conference: *Poliaky, ukraintsi, bilorusy, lytovtsi u mizhvoiennii Polshchi (1920–1939)*, Drohobych, 8–9 zhovntnia 2004. (pp. 34–45). Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

Zelinskyi, M. (2016). Polshkyi natsionalno-radykalnyi rukh v 1920–1930 rr. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Filosofiia. Sotsiologiia. Politologiia*, 3, 13–22 [in Ukrainian].

Zelinskyi, M. (2017). *Ukraińske pytannia v politychnii i publitsychnii diialnosti Romana Dmowskoho (1888–1939 rr.)*. Kherson: Vydavets FOP Hrin D.S. [in Ukrainian].

Zelinskyi, V. (2012). Politychni pohliady Romana Dmowskoho. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly. Ser.: Istoriiia*, 207, 195, 95–100 [in Ukrainian].

Pavlo ARTYMYSHYN

*Researcher at the Department of Modern History of Ukraine,
Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the
National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7501-797X>
e-mail: p.artymyshyn@gmail.com*

THE UKRAINIAN ISSUE IN THE SECOND POLISH REPUBLIC: BETWEEN INCORPORATION AND PROMETHEISM

The transformation of the ideas of «Incorporation» and «Prometheism» in the conditions of interwar Poland is analyzed. It is noted that with the revival of Poland, the issue of «eastern frontiers» in the context of the development of Great Poland was not only not removed from the agenda, but on the contrary became much more relevant, becoming one of the most difficult internal problems in the Second Polish Republic. Moreover, the discussion between the proponents of the federal (led by Józef Pilsudski) and incorporative (led by Roman Dmowski) concepts shifted from the pre-war era to the context of the existence of the new Polish state. In the implementation of the «federalist» program, the Ukrainian question was given a prominent place. It was assumed that as a result of the collapse of the USSR with the help of Poland will be an independent Ukrainian state – Great Ukraine, which, on the one hand, will not have any territorial claims to Western Ukraine, and on the other – will conclude a union with Poland and join the Polish federation. According to the Prometheism camp, the creation of Great Ukraine would be in all respects «Polish state interests as a means of strengthening Poland». At the same time, the slogan «Poland for Poles» became key to the national policy of the «people's democracy» camp, which entered the official discourse of the Polish government and aimed at transforming the state territory of the Second Polish Republic into Polish national territory. It was planned to achieve the necessary goal by methods of economic, political, ideological, and cultural-educational discrimination and polonization of «national minorities» that were part of interwar Poland. Such rhetoric was a characteristic of all political forces of the «Polish national democracy» direction, which existed between the two world wars: the «People's National Union», «Camp of Great Poland», «National Radical Camp», National Radical Movements («Phalanga» and «ABC»), «National Party».

Keywords: the Second Polish Republic, «Incorporationism», «Prometheism», Roman Dmowski, Józef Pilsudski, the Ukrainian issue.